

Зеленяк Поліна Анатоліївна,
т.в.о. начальника відділу персоналу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Діти – це найбільш незахищена, уразлива соціальна група, що має можливість стати найчастіше жертвою злочину проти життя і здоров'я особливого значення це набуває під час військової агресії рф. У зв'язку з цим захисту прав дитини на життя та здоров'я приділено значну увагу міжнародно-правовими документами, де не тільки визначені права дитини, але й передбачена система їх забезпечення. Дослідження міжнародно-правових актів є необхідним не тільки для забезпечення належних гарантій захисту права на життя і здоров'я дітей, але й для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві, і забезпечення правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування посягань на життя і здоров'я дітей.

Міжнародний нормативно-правовий розвиток захисту прав дитини починається тільки після Другої світової війни. Активні процеси інформатизації та глобалізації (1950 рік – до нашого часу) спонукають усю світову спільноту визначити на міжнародному рівні права і свободи людини, а дитину повноправним громадянином. Права дитини – це ті права і свободи, якими повинна володіти кожна дитина (дитиною визнається кожна людина до вісімнадцяти років) незалежно від будь-яких відмінностей: раси, статі, мови, релігії, місця народження, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Визначення прав дитини логічно впливає з основних ідей Загальної декларації прав людини [1]. Її окрема стаття присвячена дітям. У ній вказується, що ч. 2 ст. 25 визначено, що «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу»¹. Таким чином, визнаючи рівні права дітей на всі свободи, проголошені в декларації, міжнародне співтовариство визнає необхідність додаткової допомоги і підтримки дітям.

¹ Ч. 1. ст. 25 Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Ч. 2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [1].

Під міжнародними стандартами розуміються норми, принципи, зразки, моделі правових норм, що встановлені та закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавницького співробітництва. Міжнародно-правові документи покладають юридичні обов'язки на держав-учасників: вони повинні застосувати всі необхідні заходи, а саме – законодавчі та адміністративні, для здійснення прав, що в них закріплені. Держави, що ратифікували Декларації [1; 2; 3; 4; 5], незалежно від рівня економічного розвитку, повинні забезпечити права для всіх хоча б мінімально.

Універсальний рівень закріплення права на життя є важливою гарантією визнання світовою спільнотою цього права та покладає на держави обов'язки щодо застосування механізмів його забезпечення та захисту. Здійснення заходів, спрямованих на забезпечення та захист права на життя, тісно пов'язано з іншими правами та свободами, а саме – з правом на охорону здоров'я.

Міжнародні стандарти в галузі захисту прав дитини встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави, що їх ратифікували, а саме – міжнародних документів, міжнародних договорів та інших джерел міжнародного права. Вони містяться і в документах, не наділених обов'язковою юридичною силою, що приймаються міжнародними організаціями, наприклад, VII Конгрес ООН з питань запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками в 1985 році прийняв Стандартні мінімальні правила здійснення правосуддя щодо неповнолітніх [6].

Загальновизнаними міжнародними стандартами в галузі прав людини є закріплені положення в Загальній декларації прав людини 1948 року та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року і Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Необхідність законодавчо забезпечити охорону здоров'я дітей, захист їх прав спонукала Лігу Націй прийняти Женевську декларацію прав дитини в 1924 році [7].

У 1945 році було створено міжнародну організацію, ціль якої полягала в пошуку шляхів запобігання війнам на планеті Земля. 24 жовтня 1945 році на основі добровільної угоди незалежних суверенних держав, зокрема СРСР, США, Англії, Китаю, був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). У цьому документі були зафіксовані мета, завдання, принципи, структура і напрямки діяльності ООН.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів був створений в 1946 році Дитячий фонд ООН як міжнародна надзвичайна організація допомоги дітям у розорених

Другою світовою війною країн Європи. З 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНІСЕФ, він допомагає всім нужденним дітям світу [8].

10 грудня 1948 року прийнято Загальну декларацію прав людини [1], що розповсюджує свої норми на різні категорії індивідів, і, відповідно, вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Результатом цієї декларації стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб. Загальна декларація проголосила право особистості на захист життя, здоров'я, гідності, свободи, безпеки. Також в ній були поставлені питання щодо гуманізації виховання та освіти людини. Декларація підкреслила головний обов'язок держави та суспільства турбуватися про благополуччя сім'ї. За змістом цього фундаментального документа все це повинно бути віднесено до захисту відповідних прав дітей.

20 листопада 1959 року прийнято Декларацію прав дитини [2]. Принципами Декларації проголошено, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надано умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні розроблено вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації. Важливим є те, що ця декларація передбачає, що «дитина внаслідок її фізичної незрілості потребує спеціальну охорону та турботу, які включають правовий захист як до, так і після народження». Цей документ відмічає при цьому внесок документів, що були прийняті значно раніше, а саме, Женевську декларацію прав дитини 1924 року [9] та Загальну декларацію прав людини з вирішення питання забезпечення благополуччя дітей. Ті положення, які тільки зазначалися у попередніх деклараціях, у декларації 1959 року суттєво розвиваються. Це стосується положення: «дитині законом та іншими засобами повинно бути забезпечено спеціальний захист та надані можливості та сприятливі умови, що дозволяли б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і в соціальному відношенні здоровим та нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності» [2].

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року [10] визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість

створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження. Наявність цих та інших міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей свідчить про актуальність проблеми у світі [11]. Конвенція 1989 року як кодифікований нормативний акт з'єднала в єдиному документі права дітей, які раніше можна було знайти тільки завдяки дослідженню значної кількості документів, що мають відношення до різних галузей права. Базовими принципами прав дитини були визначені: право на життя, зокрема і на виживання та здорове формування; право на реєстрацію після народження, на громадянство та ім'я, можливість знати своїх батьків та отримувати від них турботу; право на збереження індивідуальності, у тому числі і на сімейні взаємозв'язки; право на цілісність сім'ї та на збереження контактів з батьками; право на возз'єднання з сім'єю; право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, та повертатися до своєї країни; право вільно висловлювати свої переконання.

Саме положення Конвенції сприяли визначенню поняття «дитини». Ст. 1 дає чітке розуміння – «дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцяти років». І, звичайно, найважливішим є те, що відповідно до Конвенції «дитина в силу її фізіологічної та інтелектуальної незрілості має потребу в особливій опіці, у тому числі відповідній правовій підтримці, як до так і після народження». Керуючись цим принципом основною ознакою дитини як окремого суб'єкта є вікові межі, що визначають правовий статус дитини [10].

Основні положення Конвенції про права дитини були відображені у міжнародних документах ООН, ЮНІСЕФ та національному законодавстві.

Так, в 1990 році було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 45/113 від 14 грудня, що містить Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі. Водночас приймаються Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх. Трьома роками пізніше – 29 травня 1993 року в Гаазі приймається «Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення» [12], а 25 травня 2000 року в Нью-Йорку підписується Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [13]. Взагалі військові конфлікти і діти – це складна проблема і її рішення залежить від багатьох факторів.

Істотний внесок у вирішення цієї проблеми на правовому рівні внесла четверта Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [14], яка передбачила норми загального захисту

цивільного населення, гарантуючи надання різних видів допомоги, необхідної для виживання цивільного населення.

У цих документах встановлюється, що діти повинні користуватися особливою повагою, бути забезпеченими турботою і допомогою; прийнято практично всі можливі заходи, щоб діти, які не досягли 15-тирічного віку, не брали участі у військових діях [8].

На сьогодні важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини, розроблених у межах Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей як матеріальні, так й особисті. Ратифікація Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 рік); Європейської конвенції про здійснення прав дітей (1996 рік); Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (1996 рік); Конвенції про контакт з дітьми (2003 рік); Конвенції про стягнення аліментів за кордоном (1956 рік) та Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (1973 рік), Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980 рік) сприяло внесенню змін і доповнено у національне законодавство щодо захисту права дитини на життя і здоров'я, удосконаленню діяльності суб'єктів запобігання злочинам щодо дітей, визначення ефективного механізму взаємодії таких суб'єктів та заходів, які здійснюються.

Крім того, Україна вже не лише приєднується до чинних конвенцій, але й бере активну участь у розробленні нових міжнародних інструментів у сфері захисту дітей від окремих видів кримінальних правопорушень, а саме – Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення [18].

Міжнародний захист прав дітей у своїй основі регулюється загальногалузевими принципами прав людини та особливими принципами щодо дітей. Принципи є законодавчою базою, якою визначаються певний порядок захисту дітей, і кожній країні особливо важливо гарантувати закріплення в національних законодавствах міжнародних засад захисту прав дитини.

Тому сьогодні важливим напрямом діяльності нашої держави є захист дітей від їх незаконного переміщення, що передбачено в Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка визначає механізм для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) ГА ООН від 19 груд. 1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Декларація прав дитини : прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
3. Конвенція про права дитини : підпис. 20 листоп. 1989 р. ; ред. зі змінами схв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми : прийнята 20 трав. 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : прийнята 25 січ. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2001. URL: <https://leksika.com.ua/legal/>.
7. Права ребенка. *Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная энциклопедия.* [сайт]. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/PRAVA_REBENKA.html.
8. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2013. № 9. URL: <http://ww155w.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>.
9. Європейська мережа омбудсменів з прав дітей (ENOC). *Права дитини* : [сайт]. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/information.html>.
10. Конвенція про права дитини : підпис. 20 листоп. 1989 р. ; ред. зі змінами схв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
11. Права дитини та механізм їх захисту / Об'єднана асоціація студентів-юристів Закарпаття ; Мережа Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи ; Міжобласний благодійний фонд «Фонд розвитку Карпатського Євро регіону». Ужгород, 2009. 46 с. URL: <http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf>.
12. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 черв. 2000 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
13. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : ратифікован Закон України від 23 черв. 2004 р. № 1845-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.

14. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

15. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : підпис. 19 жовт. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002.

16. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном : підпис. 20 черв. 1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659.

17. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання : підпис. 02 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001.

18. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення : підпис. 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ

Останнім часом особливої актуальності набувають проблеми дослідження воєнних злочинів, які становлять підвищену суспільну небезпеку, характеризуються підвищеною жорстокістю та масовими звірствами. Підтвердження цих положень світ побачив на прикладах таких діянь, вчинених в Україні, у ході російсько-української війни.

Враховуючи численні випадки таких правопорушень держави ще раніше намагалися знайти раціональні засоби протидії воєнним злочинам. З метою гуманізації способів ведення війни, захисту прав окремих громадян, які причетні до воєн, були проголошені окремі декларації та укладені конвенції.

Серед документів, які були прийняті ще до Першої світової війни, можна назвати такі: Женевська угода про покращання долі хворих і поранених у діючих арміях 1864 р., перероблена і доповнена в 1906 і 1929 р.р.; Санкт-Петербурзька декларація про відміну застосування вибухових і запальовальних куль 1868 р.; Гаазька декларація про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини 1907 р.; Гаазька декларація про заборону застосування снарядів, призначених поширювати задушливі чи шкідливі гази 1907 р.; Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих